

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON THE FORMATION OF LOCAL BUDGET REVENUES

Горбайчук Л.В., аспірантка

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Стаття присвячена дослідженню специфіки формування місцевих бюджетів України під впливом пандемії COVID-19, обґрунтування заходів, спрямованих на подолання нових викликів та загроз, спричинених кризою 2020 року. В ході роботи використано сукупність загальнонаукових та прикладних методів дослідження, зокрема: загальнонаукові методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції; порівняльний метод; кількісний аналіз; економіко-математичне моделювання тощо.

Проведений аналіз особливостей формування та розподілу фінансових ресурсів місцевих бюджетів України за останні роки показав, що втрати економіки, спричинені карантином та змінами чинного законодавства у зв'язку з COVID-19, негативно вплинули на їх функціонування. Значних втрат місцеві бюджети зазнали за рахунок зниження економічної мобільності податкових надходжень (податку з доходів фізичних осіб, плати за землю, зниження ставок єдиного податку для I та II групи платників даного податку тощо). Втім, після введення адаптивного карантину, дохідна частина місцевих бюджетів почала зростати, що спричинило відновлення господарської діяльності малого і середнього бізнесу. Однак, в умовах прогнозованого скорочення обсягу дохідної частини бюджетів всіх рівнів, спричиненого пандемією, а також обмеженості доходів Державного бюджету, гостро постає питання в перегляді видатків бюджетів органів місцевого самоврядування та у пошуку альтернативних джерел їх наповнення.

Встановлено, що забезпечити самостійність місцевих бюджетів та розширити їх фінансову спроможність надійними джерелами доходів в умовах пандемії COVID-19 можна, вживши наступних заходів: ретельний та детальний порівняльний аналіз попередніх періодів у частині формування та планування бюджетних коштів; наділення органів місцевого самоврядування правом самостійно запроваджувати на своїй території власні місцеві податки та збори, які будуть враховувати специфіку та особливості місцевих територій і наявні потенційні об'єкти оподаткування; удосконалення системи адміністрування податків на майно та податку на доходи фізичних осіб; залучення коштів шляхом емісії облігацій місцевих позик; зміна механізму сплати ПДФО; зміна підходів щодо управління публічними фінансами не на короткострокову, а принаймні, середньострокову, а то й довгострокову перспективу. Значення отриманих результатів полягає в новизні обґрунтованих напрямів подолання негативних наслідків пандемії COVID-19 на дохідну частину місцевих бюджетів як ефективних способів врегулювання дії фіскального механізму та міжбюджетних відносин загалом.

Ключові слова: місцевий бюджет, доходи місцевих бюджетів, COVID-19, пандемія, коронавірус, криза, загрози.

The article is devoted to the study of the specifics of the formation of local budgets of Ukraine under the influence of the COVID-19 pandemic, the justification of measures aimed at overcoming new challenges and threats caused by the 2020 crisis. In the course of the work, a set of general scientific and applied research methods were used, in particular: general scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction; comparative method; quantitative analysis; economic and mathematical modeling, etc.

The analysis of the peculiarities of the formation and distribution of financial resources of local budgets of Ukraine in recent years showed that economic losses caused by the quarantine and changes in the current legislation in connection with COVID-19 had a negative impact on their functioning. Local budgets suffered significant losses due to a decrease in the economic mobility of tax revenues (personal income tax, land tax, reduction of single tax rates for the I and II groups of tax payers, etc.). However, after the introduction of the adaptive quarantine, the revenue part of local budgets began to grow, which led to the recovery of the economic activity of small and medium-sized businesses. However, in the conditions of the predicted reduction in the revenue part of the budgets of all levels caused by the pandemic, as well as the limitations of the State Budget revenues, the issue of reviewing the expenditures of the budgets of local self-government bodies and finding alternative sources of their filling is acute.

It has been established that it is possible to ensure the independence of local budgets and expand their financial capacity with reliable sources of income in the conditions of the COVID-19 pandemic by taking the following measures: thorough and detailed comparative analysis of previous periods in terms of the formation and planning of budget funds; giving local self-government bodies the right to independently introduce their own local taxes and fees on their territory, which will take into account the specifics and features of local territories and the existing potential objects of taxation; improvement of the system of property tax administration and personal income tax; attracting funds through the issuance of local loan bonds; change in the mechanism of personal income tax payment; changing approaches to public finance management not in the short term, but at least in the medium term, and even in the long term. The significance of the obtained results lies in the novelty of substantiated ways of overcoming the negative consequences of the COVID-19 pandemic on the revenue part of local budgets as effective ways of regulating the operation of the fiscal mechanism and inter-budgetary relations in general.

Key words: local budget, local budget revenues, COVID-19, pandemic, coronavirus, crisis, threats.

Інфекція коронавірусу SARS-CoV-2, що поширилася по всьому світу в 2020 році, призвела до пандемії COVID-19. У результаті пандемії майже всі держави світу постали перед необхідністю вирішення складних проблем, які спровокували найсерйознішу економічну кризу з часів Другої світової війни. Ситуація ускладнилася, коли стало зрозуміло, що пандемія COVID-19 має хвилеподібний характер, а сам вірус мутує та пристосовується до створених проти нього вакцин. Наприкінці 2021 року світ охопила п'ята хвиля COVID-19, що не могло не вплинути на фінансове благополуччя населення України. Нестабільність економіки, підсилена пандемією COVID-19, спричинила суттєве уповільнення економічного зростання з наслідками у вигляді дестабілізації фінансового сектора. Такі фінансові явища негативно позначились на формуванні як державного, так і місцевих бюджетів.

Теоретико-методологічні та практичні проблеми формування місцевих бюджетів знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених-економістів: І. Волохова, В. Дем'янишина, О. Кириленко, І. Луніна, Б. Малиняка, А. Малярчука, В. Письменного, В. Русіна та ін. Водночас, на сучасному етапі розвитку важливими та актуальними аспектами є оцінка впливу пандемії на формування доходів місцевих бюджетів. Аналіз впливу пандемії COVID-19 є обов'язковою умовою подолання спаду економіки та досягнення мети фінансового благополуччя населення. Нині ефект пандемії на формування та виконання місцевих бюджетів вивчено недостатньо, оскільки пандемія COVID-19 ще не закінчилася і продовжує негативно впливати на кількість відрахувань до бюджетів різних рівнів.

Мета статті – виявлення негативного впливу пандемії COVID-19 на формування доходів місцевих

бюджетів та напрацювання пропозицій щодо його нівелювання.

Процес формування податкових находжень місцевих бюджетів залежить від багатьох чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру – рівня розвитку місцевої економіки, доходів населення, економічної активності та ін. Однак, в сучасний період значно зростає вплив не прогнозованих чинників зовнішнього середовища, що зумовлені новітніми викликами глобального масштабу, такими як зміна клімату, поширення епідемій, наростання міграційних процесів та ін. На початку 2020 року світова громадськість зіштовхнулася із новим кризовим явищем глобального масштабу, яким стало поширення епідемії коронавірусу, який дотепер справляє визначальний вплив на різні аспекти життя суспільства у більшості країн світу. Характерними рисами новітньої загрози стали її раптовість, масштабність, невизначеність, системний вплив [3, с. 29]. Нинішня епідеміологічна ситуація кардинально вплинула на економіку всього світу, і особливо – на національну економіку України. Пандемія COVID-19 спричинила зростання безробіття та зниження доходів населення. Це, у свою чергу, призвело до зменшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, посиливши проблему їх невиконання. Усім відомий факт, що систематична нестача бюджетних коштів призводить до дефіциту бюджету. Держава змушена шукати позикові кошти для покриття дефіциту бюджету, що призводить до таких негативних явищ, як збільшення державного боргу, причому як внутрішнього, так і зовнішнього.

В Україні поширення COVID-19 зумовило введення карантинних заходів, які спричинили тимчасове призупинення діяльності багатьох галузей економіки. Нові реалії мали прямий негативний вплив на процеси формування доходів місцевих бюджетів України. Завдяки введеним обмеженням вже в першій половині 2020 року за динамікою власних податкових та неподаткових доходів місцевих бюджетів стало зрозуміло, що наявна ситуація є дуже складною. Для виходу з кризової ситуації держава повинна була змінити загальну конструкцію бюджету в порівнянні з попереднім планом. Як наслідок, було ухвалено рішення щодо врегулювання наслідків кризи, пов'язаної з інфекцією COVID-19, використовуючи бюджетні механізми та фінансування структурних змін в економіці, а саме – застосування пільг до підприємств, які забезпечили збереження персоналу під час пандемії, зниження податкового навантаження та ін. Вважалося, що це дозволить активізувати ділову активність організацій та населення. Так, у квітні 2020 року було переглянуто основні макроекономічні показники розвитку країни на 2020 рік, зокрема внесено зміни до Закону України «Про Державний бюджету України на 2020 рік» від 14.11.2019 р. № 294-IX [7], в рамках яких було передбачено істотне зростання дефіциту бюджету – з 2,1 % до 7,5 % ВВП, перерозподілено видатки державного бюджету відповідно до викликаних новими реаліями пріоритетів, утворено фонд боротьби з коронавірусом обсягом 64,7 млрд. грн. для фінансування першочергових потреб протидії поширенню хвороби в Україні. Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. № 530-IX [8] та Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. № 533-IX [9] в законодавство внесли зміни, які вплинули на надходження до місцевих бюджетів:

– з березня 2020 року суб'єкти господарювання були звільнені від штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, було запроваджено мораторій на податко-

ві та інші перевірки; надано строком на два місяці пільги з плати за землю та податку на комерційну нерухомість, звільнено від сплати ЄСВ фізичних осіб – підприємців (за себе), відстрочено на три місяці термін введення реєстраторів розрахункових операцій (касових апаратів);

– у березні 2020 року органам місцевого самоврядування було надано право внести зміни до рішень щодо встановлення місцевих податків і зборів щодо зменшення ставок єдиного податку. Місцеві ради отримали право звільняти від сплати єдиного податку платників I та II груп впродовж бюджетного року, а також було підвищено лімітів річного доходу для I-III груп платників єдиного податку.

За підсумками 2020 року надходження до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) склали 290,1 млрд. грн., що становить 99,0 % від затвердженого річного плану з урахуванням змін (293,2 млрд. грн.). У порівнянні з планом без урахування змін (який було визначено при затвердженні місцевих бюджетів – 291,1 млрд. грн.) рівень виконання становив 99,6 %. У порівнянні з 2019 роком номінальне зростання надходжень становило 14,9 млрд. грн. або +5,4 %. Слід зазначити, що за підсумками 2019 року приріст доходів відносно 2018 року становив +17,5 % (+41,1 млрд. грн.) [1, с. 24]. Незважаючи на очевидні кризові явища в економіці України, викликані пандемією COVID-19, фінансові результати виконання місцевих бюджетів виявилися кращими за прогнозовані після початку епідемії. Так, якщо в квітні-травні спостерігалось суттєве зменшення надходжень до місцевих бюджетів (-11,5 %), то протягом червня-грудня середній показник приросту доходів склав 7,9 %, тобто фіксувалося відновлення позитивної динаміки. Таким чином, у кризовий 2020 рік реальні доходи територіальних громад не лише не скоротилися, а й, навпаки, зросли. Подібна динаміка, зазвичай, не притаманна кризовим періодам: у 2009 р. падіння реального обсягу доходів місцевих бюджетів становило 16,4 %, а у 2014 р. – 10 %. Зважаючи на динаміку і фактичні надходження, а також спад ділової активності, зумовленої карантинними обмеженнями, є підстави припускати, що загальний обсяг прямих втрат місцевих бюджетів (загальний фонд) у 2020 році становив 28,3 млрд. грн., у тому числі ПДФО – 15,5 млрд. грн. Що ж стосується показників, відповідно до яких обсяг фактичних надходжень за 2020 рік не суттєво відхиляється від планових показників, затверджених на початку року, то це можна пов'язати з практикою органів місцевого самоврядування до заниження обсягів дохідної частини власних бюджетів. Вважається, що подальше перевиконання планових показників протягом року дає більше гнучкості органам місцевого самоврядування при витраті цих коштів.

У 2020 році зросла: частка ПДФО (на 1,2 %) – із 60,1 % у 2019 році до 61,3 %; частка єдиного податку – із 12,8 % у 2019 році до 13,1 %; акцизного податку з роздрібних продажів – із 5,0 % до 5,4 %; податку на нерухомість – із 1,8 % до 2,0 %. Водночас на 1,1 % зменшилася частка плати за землю – у 2019 році вона становила 11,9 % у структурі доходів, а в 2020 – 10,8 %. У 2019 році основна частка надходжень місцевих бюджетів, а це 89,8 %, була сформована за рахунок 4 платежів: ПДФО, плати за землю, єдиного податку та акцизного податку. У 2020 році частка зазначених надходжень у структурі доходів загального фонду склала 90,6 % [1, с. 23]. При цьому, якщо протягом 2020 року надходження до загального фонду місцевих бюджетів зросли лише на 5,4 % відносно 2019 року, то витрати зросли на 7,9 % і становили 478,1 млрд. грн.

Найбільше відхилення між початково затвердженим планом і фактично здійсненими видатками зафіксовано для видатків з охорони здоров'я – 36,8 % (затверджено 37,2 млрд. грн., профінансовано – 50,9 млрд. грн.) та для видатків, пов'язаних із економічною діяльністю – 24,4 % (затверджено 75,5 млрд. грн., профінансовано – 93,9 млрд. грн.). Вимушене зростання видатків у 2020 р.

не могло не позначитися на збалансованості місцевих бюджетів, бюджетний дефіцит яких становив 6,7 млрд. грн. Бюджетний дефіцит за підсумками 2020 р. призвів до зростання місцевого боргу, обсяг якого протягом року збільшився на 14 %. Зазначимо, що запланований на початку року обсяг субвенцій з державного бюджету до місцевих бюджетів майже не змінився протягом 2020 року (план – 138,3 млрд. грн., фактичне виконання – 138,6 млрд. грн.). Тобто, з державного бюджету місцевим бюджетам не виділялися додатково кошти на боротьбу з COVID-19, фінансування видатків здійснювалося за рахунок перерозподілу загальної суми коштів, яка була запланована під час прийняття Державного бюджету на 2020 рік. При цьому, якщо в 2019 році місцеві бюджети отримали 234,4 млрд. грн. субвенцій, то в 2020 році – 138,6 млрд. грн.

Реалізація власних і делегованих повноважень за умов пандемії вимагала збільшення обсягів фінансових ресурсів, виділених місцевим бюджетам, з метою дотримання одного з найважливіших принципів – збалансованості бюджету. За сучасних економічних умов, на тлі поширення COVID-19, питання збалансованості місцевих бюджетів, незважаючи на проведену реформу бюджетної децентралізації, лише актуалізувалося. За підсумками 2020 року було вирішено змінити бюджетну політику відносно регіонів, яка була задіяна під час піку пандемії COVID-19. Так, у 2021 році бюджетна політика почала включати надання суттєвого обсягу додаткових фінансових ресурсів у формі міжбюджетних трансфертів (в розмірі 179,9 млрд. грн. субвенцій та 22,8 млрд. грн. дотацій, що на 42,5 млрд. грн. більше, ніж у 2020 році). Така політика, по-перше, була спрямована на переважну підтримку найменш забезпечених територіальних громад, по-друге, дозволила їм виконати всі чинні соціальні та інші зобов'язання; по-третє, дала можливість реалізувати додаткові антикризові заходи, спрямовані на боротьбу з наслідками пандемії, що включають соціальну підтримку населення, підтримку економіки, заходи у сфері охорони здоров'я тощо. Не можна сказати, що така політика є ідеальним рішенням у кризових умовах, але при цьому вона допомогла збалансувати місцеві бюджети.

Проаналізувавши функціонування місцевих бюджетів в умовах пандемії можна констатувати, що досі невирішеною залишається проблема низького рівня виконання бюджету, причому як доходної, так і видаткової частини. Недосконалість доходної бази, яка чітко проявляється у кризові періоди, свідчить про загальну неефективність політики управління бюджетними коштами. Місцева влада все ще не зацікавлена у самостійному пошуку додаткових способів та інструментів поповнення своєї скарбниці, про що свідчить зниження обсягів доходної частини власних бюджетів. Незважаючи на фінансову децентралізацію, органи місцевого самоврядування все ще суттєво залежать від фінансових трансфертів. Збільшення частки трансфертів в доходах місцевих бюджетів після 2020 року свідчить про те, що додаткові обсяги трансфертів почали використовуватись у якості антициклічного інструменту. З огляду на міжбюджетні відносини, притаманні нашій державі, необхідно наголосити на важливості й необхідності зміщення державної активності із нинішньої звичайної «грошової роздачі» на інші цільові орієнтири: наближення периферії до центрів економічної активності; створення умов щодо залучення на периферію недержавних фінансово-інвестиційних ресурсів; вдосконалення системи управління місцевими фінансами в інтересах вирішення модернізаційно-розвиваючих завдань і та ін. Крім того, надання коштів має орієнтуватися на досягнення трьох цілей (усунення вертикального дисбалансу, горизонтальне вирівнювання та стимулювання) у прив'язці до продукування економічного зростання дотаційної місцевості.

Забезпечити самостійність місцевих бюджетів та розширити їх фінансову спроможність надійними джерелами доходів в умовах пандемії COVID-19 можна, вживши наступних заходів:

1. Ретельний та детальний порівняльний аналіз попередніх періодів у частині формування та планування бюджетних коштів, з метою усунення бюджетного дисбалансу та махінацій органів місцевого самоврядування при плануванні бюджету.

2. Забезпечення повноцінного формування власних доходів місцевих бюджетів в обсягах, що сприятиме соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, шляхом наділення органів місцевого самоврядування правом самостійно запроваджувати на своїй території власні місцеві податки та збори, які будуть враховувати специфіку та особливості місцевих територій і наявні потенційні об'єкти оподаткування. Зазначимо, що така практика застосовується у багатьох розвинених країнах.

3. Удосконалення системи адміністрування податків на майно та податку на доходи фізичних осіб. Особливу увагу необхідно приділити модернізації нормативів розподілу податків (яка частина того чи іншого податку повинна бути зарахована до склад доходів загального фонду бюджетів сіл, селищ та міст, районних бюджетів, обласних бюджетів і т. ін.), у тому числі податку на доходи фізичних осіб. Крім того, потрібна зміна нормативів щодо частки власних доходів місцевих бюджетів (тобто без урахування трансфертів) у зведеному бюджеті, шляхом перерозподілу на користь місцевих бюджетів додаткових джерел його формування.

4. Одним із шляхів наповнення місцевих бюджетів є залучення коштів шляхом емісії облигацій місцевих позик. Місцеві запозичення досить давно практикуються в економічно розвинених країнах, будучи одним із основних джерел фінансування довгострокових та дорогих інвестиційних проєктів на місцевому рівні. В Україні цей ринок є слабкорозвиненим, при цьому його привабливість не підлягає сумніву, оскільки надійність облигацій місцевих позик поступається лише ОВДП. Провівши дослідження ми зафіксували відсутність лінійної послідовності використання облигацій місцевих позик як інструменту залучення фінансових коштів, а сам процес залучення носить стихійний непрогнозований характер. Податкове законодавство потребує корегування в напрямі звільнення доходів за облигаціями місцевих позик від сплати ПДФО та військового збору, що безумовно буде сприяти розвитку ринку місцевих запозичень.

5. Зміна механізму сплати ПДФО. Вважаємо за необхідне ввести механізм сплати ПДФО за місцем реєстрації (проживання) платника податків, якщо громадянин працює в одному місці, а мешкає в іншому. Введення нового механізму дасть можливість повніше забезпечити пакетом соціальних послуг платників податків за їх місцем проживання та створить більш сприятливі умови для проживання громадян.

6. Зміна підходів щодо управління публічними фінансами не на короткострокову, а принаймні, середньострокову, а то й довгострокову перспективу. Потрібно переходити до трирічного бюджетного планування за бюджетною декларацією, що було закріплено в Законі України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» від 06.12.2018 р. № 2646-VIII [6]. На теперішній час наявна практика неефективного бюджетного планування ряду видаткових та дохідних статей місцевих бюджетів стала чинником зростання кредиторської заборгованості. Існуючий облік виконання місцевих бюджетів, який дозволяє демонструвати відносну «збалансованість» бюджетів, продовжує стимулювати збільшення кредиторської заборгованості і, фактично, спотворює бюджетну звітність.

Загалом, навіть в умовах пандемії, необхідно приділяти увагу проведенню комплексних заходів, які дозволяють стимулювати місцеве самоврядування з метою підвищення бюджетних пріоритетів розвитку власної економічної бази за допомогою підтримки та розвитку приватного сектору, залучення додаткових інвестицій, що вплине на збільшення податкового потенціалу місцевих територій, і, тим самим, збільшить доходну частину бюджету за допомогою податкових та неподаткових надходжень.

Що стосується видаткової частини, то тут: по-перше, потребують доопрацювання окремі категорії видатків, адже в останні роки були прийняті бюджетні програми, які не виконувалися, та статті бюджету, які не принесли грошових надходжень на місцевому рівні; по-друге, необхідно відстежувати пріоритетні для фінансування статті витрат і акумулювати необхідний обсяг фінансових коштів саме в дану сферу. Не варто забувати і про ті стратегічні цілі та завдання, які покладено на органи місцевого

самоврядування. На даному етапі важливо відстежити найбільш значущі видаткові зобов'язання, які потребують безпосереднього та негайного фінансування, в умовах пандемії це, насамперед, сфера охорони здоров'я. Зазначимо, що пандемія COVID-19 стала абсолютно неординарним та шокним явищем для всіх сфер нашої держави. Введені обмеження, порушення економічних ланцюжків спричинили посилення економічної кризи, яка, у свою чергу, стала причиною зниження ділової та інвестиційної активності підприємств та організацій, які є основними джерелами податкових надходжень до відповідного бюджету. Проте навіть в таких складних умовах, при плануванні основних параметрів місцевих бюджетів необхідно враховувати дві важливі умови: обов'язкове виконання публічних зобов'язань перед громадянами незалежно від проблем, які привнесла пандемія; перехід до режиму жорсткої економії бюджетних коштів з метою досягнення соціального та економічного ефекту від використання кожного фінансового ресурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. «U-LEAD з Європою», 2021. 37 с.
2. Габрелян А. Ю. Вектор розвитку України: дилема вибору. I Міжнародна спеціалізована наукова конференція «Суспільство XXI у дискурсі соціально-політичних наук, правознавства та суспільних комунікацій», 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.02> (дата звернення: 20.20.2022).
3. Глушко М. С. Особливості формування податкових надходжень місцевих бюджетів в умовах епідемії COVID-19. Сьомі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 16 листопада 2021 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2021. С. 29–33.
4. Горбайчук Л. В., Габрелян А. Ю. Проблемні питання використання коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. «Правові системи». Науково-практичний електронний журнал, 2018. № 1/2. С. 301–312.
5. Колесник М. І., Габрелян А. Ю. Аналіз доходів та витрат домогосподарств України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*, 2019. № 1(26). С. 59–70.
6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 р. № 2646-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019. № 4. Ст. 32.
7. Про Державний бюджету України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020. № 5. Ст. 3.1.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020. № 16. Ст. 100.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020. № 17. Ст. 106.